

GULÁCSY LAJOS

„Bizonyosság csak az álomban van.”
Edgar Allan Poe.

A világháború veszteséglistáján magyar részről a sok közül szerepel egy név, mely mindjobban kibontakozik a feledés homályából: Gulácsy Lajos neve. Őt az európai kultúra nagy összeomlása, a vérfürdőkben megölt békegondolat előbb lélekben tette talajtalanná és élőhalottá. Lenn Olaszországban, álmai földjén, veszítette el önmagát és onnan hozták haza barátai elborult elmével. Itthon még vagy tizenkét évig élt zárt intézetben, mint saját multjának emléke, míg egy év előtt elérte a testi halál is. Az enyészet csontos keze Gulácsy Lajost kétszer érintette. Mikor a világ fölött a rombolás szelleme vált urrá, minden erőszaktól remegő érzékeny lelke egysúlytát veszítette. Páni szorongások fogták el és üldözöttnek vélte magát, ki már régen titokban megszenvedte, hogy az emberek kételkedtek művészetében és egyre inkább mellőzték. Akik őt az összeomlás után láthatták, megrendülve szemlélték, hogy benne a régi munkakedv és hit helyét valami szomorú tehetetlenség foglalta el, mely az évek folyamán szörnyű bárgyúsággá fajult. Ha multjára emlékeztették, nyájas hallgatásán mintha fájó mosoly ütközött volna keresztül. Szelíd és tartózkodó egyéniségéből nem maradt meg semmi; már csak falánk étvágya kötötte a földi léthez. Olyan lett, mint aki az életnek előbb gyermeki sietséggel odaajándékozta szeretetről és sikerről szőtt minden álmát s mikor lélekben már ki volt fosztva teljesen, az enyészet keze végleg hatalmába kerítette.

Életének szomorú befejezése romantikussá tette alakját a világ előtt és Gulácsy Lajos halála után igen hálás téma lett. Könyv, riportok, alkalmi cikkek íródtak róla, vagy nyolc év előtt az Ernst-múzeum kollektív kiállítást hevenyészett képeiből és megindult a vita, hogy ez a különös outsider nem volt-e jelentősebb egyéniség a modern hazai képzőművészetben, mint ahogy addig hitték és

hirdették. A kérdést a legkülönfélébb szempontokból tárgyalták egyrészt az irodalom, másrészt a festészet képviselői. Kétségtelen tény, hogy Gulácsy Lajos művészi hagyatéka felett ma már senki sem térhet napirendre és a kritikának komolyan illik foglalkozni azal, hogy minő értékek maradtak fenn alkotásaiban.

Ne várja senki, hogy e megemlékezés keretében meg fogjuk adhatni a teljes választ erre a kérdésre. Mi sem könnyebb, mint színesen és rajongóan írni Gulácsy képeiről. Tárgyuk változatossága és sokszor kifejezetten poetikus hangulata, a munkákon átesilánó vonzó egyéniség, a kifejezés eszközeinek látszólagos sokoldalúsága, mely futamokat játszik a primitívség és bravurosság közt, e sajátágok mind együttvéve hamar formálódnak témává és kerek írásművé. A toll embere gyorsan megtalálja a lírai parafrázist erre az együttesre. De ma, Gulácsy emlékének s az igazságnak egyaránt, mással tartozik a kritika.

Az igazi művész problémája ott keresendő, ahol szinte magától beilleszkedik a fejlődés menetébe. Amíg valaki csupán elszigetelt jelenségnek fogható fel, addig érdekes lehet a maga nemében, de nem válik fontossá. Ami nem az idő méhéből születik, minden idő számára elveszett. Gulácsy esetében is ez a probléma. Van-e munkáiban, festményeiben és rajzaiban olyirányú törekvés vagy beállítottság, mely a mai piktúra stfluskereséséhez vezet? Talált-e, bizarr témakörén és annak különleges hangulatán túl, bizonyos festői megoldásokat, mik újszerűek és egyben időt állóak is? Kialakult-e benne a formai megállásnak egy új nyelve és ez az idioma alkalmas-e arra, hogy közkinccsé váljék?

Bármennyire világosak e kérdések, a határozott válasz rájuk ezidőszertig igen nehéz. Valóban áll, hogy a mai művészet tele van fanatikus keresőkkel, itt-ott sikerhez is jutott

GULÁCSY LAJOS: NŐI FEJ
Dr. Eisler Mihály József úr tulajdona

úttörőkkel. A művészet légköre telítve van lehetőségekkel és jelszavakkal. Irányokról beszélnek és programot hirdetnek mindenfelé. De senki sem mondhatja el, hogy az új, a várva várt stílus evangéliumát ki alkotta meg. Nincs még megdönthetetlen szabály vagy törvény, mihez egyik-másik eset mérhető volna. Talán itt él már szerzője körünkben, de az is lehet, hogy csak évtizedek múltán lép majd a nyilvánosság elé. Az apodiktikus kritikának nincs meg tehát biztos alapja és azért könnyen elfajulhat a képzelet gondtalan játékvá.

Azonban meg kell próbálkozni végre Gulácsy művészetének értékelésével már azért is, mert kétségtelenül növekszik azok tábora, kik hisznek benne. Egyre több anyag került az utóbbi időben a kritika színe elé és legutóbb a Tamás-galéria, legifjabb művésznemzedékünk kultiválója, válogatott emlékkiállításal módor nyújtott nekünk részletekbe menő tanulmányokra is. Gulácsy művészete ugyanis nem bírálható el néhány munka alapján. Sokat kell látni belőlük, hogy egységes benyomást kapjunk róluk. Mint minden piktor, Gulácsy is fejlődött az évek folya-

mán, de ez a fejlődés sohasem volt nála zökkenések híján. Még ugyanabban a korszakában is egyenetlenül dolgozott és eredményeit soha nem tartotta meg osztatlanul a későbbi alkotásokban. Szervesen kibontakozó lelki egységet, a lényegyet mind jobban összefogó benső világot nem mutat fel pikűrájja. Egészen kész dolgokat és születes munkákat festett egyidőben. Emellett festés közben alig bírt szabadulni mindenféle reminiscenciáktól, mert állandóan befolyásolható lélek maradt; másrészt eruptív módon jelentkeztek munkáiban öntudatlanul merész és új meglátások is. Szokatlanul keverődtek nála az eklektikus vonások a tisztán intuitívekkel. Ilyen furcsa keresztteződések nem ritkán ugyanazon képen találhatók.

Mégis, ha nyomósaknak is látszanak e kritikai ellenvetések, eltörpülnek a tény előtt, miről csakhamar meggyőződhetünk, míhelyt Gulácsy képeinek csak egy kis sorozatát idézzük magunk elé. Halk és sokszor bágyadtnak tetsző melódiájukból végeredményben egy szokatlanul erős hang csendül ki. Az első benyomás az, hogy itt vérbéli művész áll a képek mögött, ki mesterkélttség és keresettség nélkül adja vissza érzéseit. Ami első látásra technikai bizonytalanságnak tűnik fel, azt igazolja az ábrázolást sugalmazó élmény, mely kifejezésre jut az alkotásban. Néha az az érzésünk, hogy a képvízió ereje szinte vesztett volna hatásából, ha a művész rutinos kézzel formálta volna látomásait. Gulácsy „nyelvújító” festő, kiből szándékoság nélkül törnek fel elgondolásai és nincs idő, hogy az elvontság akarata, mit a német esztetika „Kunstverstand”-nak nevez, részt kapjon a megcsinálás munkájában. Ezért primitív ő ott is, ahol kétségtelen biztonsággal kezeli az ecsetet.

Mi ennek az örök mozgalomban élő, nyugtalanságtól áthatott pikűrának legfőbb vonása? Gulácsy Lajos az első magyar művész, az egyébként más problémákkal küszködő Csontváry Tivadar mellett, ki a valóság ábrázolását radikálisan elhagyta és egy lelki-világ kivetítésébe fogott. Képei átomlátások, álruhát öltött jövénycsei az öntudatlannak, mitikus színvallomások egy soha teljesen meg nem fogható belső univerzumból. Ha fest, a dolgok mögé nyúl és spirituális jelentőségüket keresi. Nála sohasem primár kérdés a kifejezés módja, vagy más szóval a

GULACSY LAJOS: NOI ARCKEP
Dr. Eider Mihály József ár tulajdonsa

GULACSY LAJOS: SÉTA
Dr. Eider Mihály József ár tulajdonsa

GULÁCSY LAJOS:
NACONXPÁNBAN HULL A HÓ
Artinger Imre úr tulajdona

technika, de annyira átfűti a megézés, hogy az álmódó csallhatatlan biztonságával megtalálja sokszor a realizáló formát. Mondom, nem a formai kifejezést keresi, de ráhibáz, mert őszintén érez.

Ha e levezetések helytállóak, közelfekvő Gulácsy Lajos lelki rokonságát megkeresni a modern művészetben. Annyi bizonyos, hogy a kezdő Gulácsyt erősen befolyásolták az angol preraffaelisták, főleg Dante Gabriel Rossetti. De ez a hatás nem tartott sokáig és csak annyiban maradt meg, hogy Gulácsy sohasem szabadult fel teljesen bizonyos irodalmi vagy költői impressziók alól. Romantikus természete erősen reagált a költészet ama fajtájára, mely l'art pour l'art jellegével az életet úgyiszólván páholyból nézte. Csak-hogy e vonatkozások nála korántsem érintet-

ték a lényegét. Barátai mesélik, hogy minden fogékonysága dacára Gulácsy felületes olvasó volt és inkább képzelete nyomán nőtt benyomásait, mint az olvasmányokét követte. Szubjektív hanyagsággal kezelte az olyan írókat is, kik egyébként bevallott kedvencei voltak. Nem ritkán beérte az első kapott benyomással és unszólásra sem olvasott többet, mint amit egyszer megszeretett.¹

Rigolyás ember volt a képzőművészet alkotásaival szemben is. Régi mesterek, például Giorgione vagy Goya, ugyan hatottak rá, de sohasem mélyült el valamelyik művében annyira, hogy faktúrájuk lényegét kereste volna. A szakmabeli kíváncsiság akkor sem élt benne, mikor kópiákat csinált (Magnasco-ról, stb.). Igazában nem a kívülről nyert benyomások voltak számára döntőek, hanem egyéni, legtöbbször ködös érzései. De ez nem volt hiba nála, inkább erősségét és függetlenségét jelentette. A vele lelki rokonságot tartó modern festők, mint Odilon Redon, James Ensor, Alfred Kubin vagy Fernand Khnopff aligha jelentettek neki valamit, ha találkoztak is dolgaikkal. Mindig voltak a misztikum felé hajló piktorok és ki e típushoz számított, nem a kortársától termékenyült meg. Ezért nem fontos itt a határvonalak meg-rajzolása, a párhuzam és eltérés aprólékos megvitatása. Csak Fernand Khnopff esetében érdemes talán kivételt tenni. Nem tudom, hogy Gulácsy Lajos valaha is hallott volna belga kollégájáról, de egy dologban különösen egyezett a természetük. Abban, ahogy a nő fogalma élt lelkükben. Mindkettőjüknek szelíd ábránd volt a nő, egy noli me tangere-eszmény, elérhetetlen vágykép, melyet a megközelíthetlenség avatott széppé, gyönyörűvé. Az angol Keats is így énekelte meg híres ódájában az örök leányasszonyt. Külön, érdekes tanulmányt lehetne írni Gulácsy Lajos nőalakjairól. Légiesen törekeny, csontnélküli teremtmények ők, hallatlan bájjal felruházva, de érzéken megformált szájuk vagy mellük dacára hiúságos bábuk egy játékos kirakatából. Mesebeli királyleányok, kiknek álomszerű ruházata mögött az igazi test sokszor hiányzik. Ezek a nők egy sze-

¹ Az első elismerést az irodalom képviselői adták meg Gulácsynak. Képeinek és rajzainak első kollektív kiállítását (1904) is íróember, Márkus László vezette be. A katalógus előszavában kivált a „poéta” Gulácsy mutatta be a közönségnek. A festő haláláig ez a fel-fogás dominált a közudában.

relmi vallomás hevétől élnek, bár jártányi erő nincs bennük és mint fénylő káprázat imbolyognak egy színné olvadt világban. Lehet, hogy testiségüket valami beteges félelem tüntette el, mégis irreális voltukkal lelkünkhez férköznek. Néha — és ez a legkülönösebb Gulácsynál — saját hasonmására festette nőalakját, mintha önmagán kívüli embert nem ismert volna („Dal a rózsatőről”).

Az emberi test struktúrája nem érdekelt. A mozgást sem élte át, mint festői problémát. Ülő, álló vagy járó embert, mint önmagában független jelenséget soha nem ábrázolt. És mégis tudott valami elbűvölően sajátos lendületet adni képeiben a tárgyakkal, melyek a fizikai egyensúly törvényeinek nem voltak alávetve. Láthatatlan szárnyakon ringott e fantasztának világa. Ahol férfialakot szerepeltet, igen gyakran groteszkül eltorzítja, de ez sohasem szándékos nála, hanem inkább a véletlen szeszélyének látszik. Barátai, kik nem érezték meg, hogy e figurák bájos esetlensége mögött Gulácsynak az élőkkel szemben való bizonytalansága lapanghatott, kifogásolták és nem egyszer kigúnyolták ezt a hibás formalitást. Gulácsy nagyon a szívére vette a gáncot és végül kijelentette, hogy alakjai nem is ebből a világból valók, hanem egy meseország lakói,

hol csak ilyen emberek léteznek. Így született meg a sértett művész lelkében „Naconxypán”-ország legendája és fura nevű bennszülöttei (Kavalixahin, John Ybelon, stb.). Erre a lélektanilag is igen érdekes és fontos adatra Herman Lipót festő hívta fel a figyelmet.

A valóság ellen vívott harcában Gulácsy alulmaradt. Az élet földönfutóvá tette s a sötétség felé sodorta. De műveiben fellángolt, ami érték volt benne. A lelki elborulást megelőző tíz év alatt nem egy remekművet alkotott. Ha valamikor gondos kezek fogják átvizsgálni mindenféle elszórt képeit és rajzait, pontosan lesz megállapítható a maradandó rész is. De már ma is látjuk, hogy nemcsak bizzarr témáival érdemelte ki az eredetiség jogcímét. Mialatt vízióiban élt, az ábrázolás eszközei hozzáfőmálódtak nála a tartalomhoz és megoldásai közt egy meglepően új festőiség is érvényre jut. Ne idézzünk itt neveket, melyektől hangos a jelen és kiknek Gulácsy előfutárjuk lehetett volna, ha egyáltalában ilyen ambíciók fűtötték volna. Annyi bizonyos, hogy az új nála nem meredvedett modorra és e tekintetben fölötte áll azoknak, kik ma programot képviselnek. Megszerettük benne a szerényen félreálló művészt és várjuk a jövőtől, hogy igazi helyét érdeme szerint jelölje ki.

EISLER MIHÁLY JÓZSEF DR.

GULÁCSY LAJOS: ARS VITAE. Olajfestmény
Fruchter Lajos úr tulajdona

GULÁCSY LAJOS SZINES RAJZA
Dr. Neményi Bertalan úr tulajdona